

Сучасні тенденції розвитку національної економіки

Михайло Ісаакович Гойхман,
здобувач

Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку
Національної академії наук України (м. Харків),
кандидат технічних наук

Анотація. Метою статті є визначення основних тенденцій розвитку національної економіки, проблем і перспектив її розвитку. На основі дослідження статистичної інформації проаналізовано основні макроекономічні параметри розвитку економіки України.

У результаті дослідження було розкрито причини падіння ВВП України у 2012–2013 р., наслідки цього для реального і фінансового секторів. Аналіз національної економіки свідчить про те, що на даний час з'являються істотні ризики через досить слабкі фінансові показники економіки України, а отже, і можливості падіння обмінного курсу і посилення економічної нестабільності. Сучасний напрям діяльності НБУ щодо підтримки стабільності національної грошової одиниці потребує постійних інтервенцій на валютному ринку шляхом продажу іноземної валюти комерційним банкам, що видається неможливим з огляду на критично низькі обсяги золотовалютних резервів на теперішній момент часу. Отже, перспективами дальших досліджень є розробка механізмів реформування системи державного регулювання, що має стати запорукою виходу з кризового стану в умовах рецесії національної економіки.

Ключові слова: національна економіка, економічне зростання, рецесія, золотовалютні резерви, інвестиції, дефіцит бюджету.

Вступ. Останні роки для національної економіки характеризувались уповільненням темпів зростання економіки, падінням обсягів промислового виробництва, збільшенням дефіциту бюджету, значними проблемами з обслуговування зовнішнього боргу, наявністю диспропорцій платіжного балансу, хронічним зниженням прямих іноземних інвестицій, збільшенням негативного сальдо зовнішнього торговельного балансу, значними втратами золотовалютного запасу країни. Отже, аналіз основних тенденцій розвитку національної економіки є вкрай актуальним. Серед авторів, які ґрунтовно досліджують проблеми розвитку національної економіки, слід виділити В. М. Гейця [1], А. Гальчинського, А. Малютіна [5] і багатьох інших.

Метою статті є визначення основних тенденцій розвитку національної економіки, проблем і перспектив її розвитку.

Результати. Основою сталого розвитку будь-якої національної економіки є економічне зростання. Проблема економічного зростання вкрай актуальна для економіки України, оскільки починаючи з 2012 року українська економіка характеризується негативними тенденціями (рис.). Реальний ВВП за III квартал 2013 року становив $-1,5\%$ (порівняно з аналогічним періодом 2012 р.), попри те, що в бюджеті на 2013 рік закладено зростання на рівні $3,4\%$. Узагалі, за результатами 2012–2013 років національна економіка України стала однією з найгірших серед тих, що розвиваються, – 25-те місце із 27-ми в рейтингу Emerging Market Opportunity Index (розраховується Grant Thornton) [8].

Однією з причин падіння національної економіки є те, що структура валової доданої вартості в Україні не відповідає сучасним вимогам і не забезпечує створення постіндустріального суспільства, в якому матеріальне виробництво перестає бути вирішальним фактором

розвитку суспільства. Постіндустріальне суспільство базується на виробництві послуг та інформації. Нині в розвинених країнах у цій сфері зосереджено 70–80% ВВП і загальної чисельності зайнятих осіб, понад 2/3 капіталовкладень та основного капіталу. В Україні ж основою національної економіки залишається матеріальне виробництво – найбільше валової доданої вартості створюється у промисловості (передусім переробній) і сільському господарстві (див. рис.).

Характеризуючи сучасний стан економіки України, слід зазначити, що серед багатьох факторів формування негативних тенденцій її розвитку дуже вагомим, якщо не головною роль відіграють структурні диспропорції. Узагалі, будь-яка національна економіка характеризується певною пропорційністю в розвитку окремих процесів і явищ. Пропорції являють собою фундамент національної економіки, а процеси трансформації цих пропорцій служать умовою реалізації стратегії і тактики соціально-економічної політики держави та обов'язковим фактором досягнення цілей економічного і соціального розвитку суспільства.

В Україні однією з найбільших проблем є диспропорційність у розвитку видобувних та обробних галузей національної економіки, належить до числа найважливіших, синтетичних, відображає структурну політику держави. Її стан пов'язаний із пріоритетами у структурній, інвестиційній, соціальній, податковій політиці. Ця пропорція визначає рівень збалансованості національної господарської системи, порівнюючи його з розмірами споживання і накопичення, з вирішенням соціальних завдань, завдань економічної та іншої безпеки суспільств. Післякризове оновлення економіки відбувалось, перш за все, у видобувній та металургійній промисловості, що свідчить про збереження неефективної

структури економіки України. Саме ці галузі зазнали найвідчутнішого падіння в 2013 році. Зниження обсягів виробництва металургії становило 7,5%, машинобудування – 12,4%, хімічної промисловості – 16,7%. Негативний вплив низького зовнішнього попиту дещо компенсувався поліпшенням показників сільського господарства – обсяги виробництва сільського господарства у II кварталі 2013 року збільшено на 20,9% (див. *рис.*). Важливою диспропорцією економіки України є занепад легкої промисловості,

питома вага якої у структурі реалізованої промислової продукції 2013 року зменшилася у порівнянні з 2012-м і становила 0,7%. Тому значна частка внутрішнього споживчого попиту задовольняється за рахунок імпортованих товарів, на закупівлю яких витрачаються валютні кошти, отримані від експорту продукції гірничо-металургійного комплексу. Тим самим країна втрачає фінансові ресурси, які могли бути спрямовані на закупівлю інноваційних продуктів та модернізацію національної економіки.

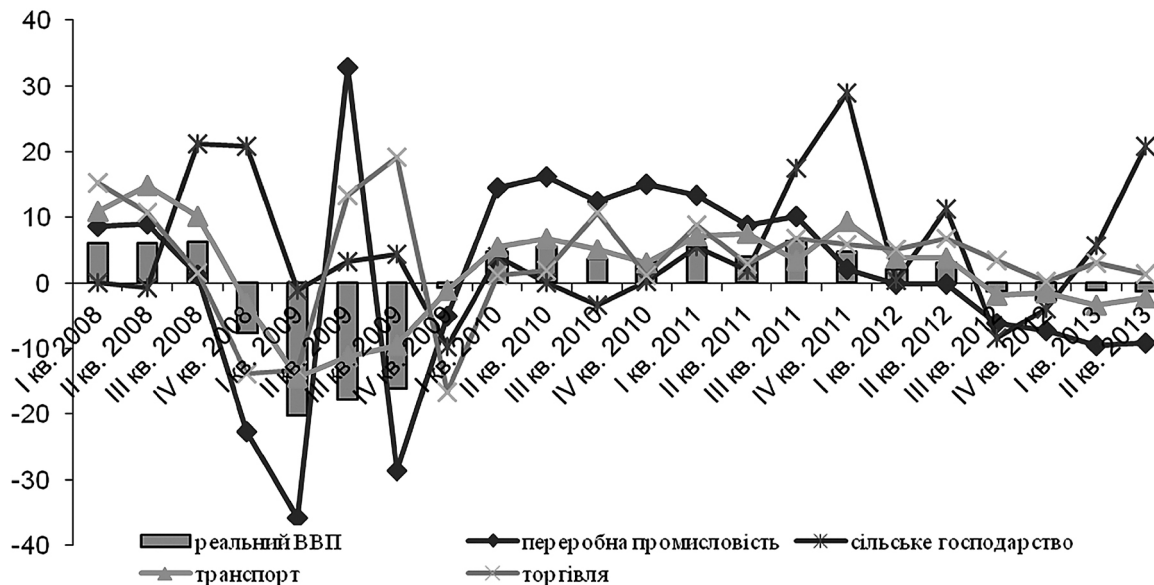

Рис. Динаміка реального ВВП

Примітка. Складено за даними Держкомстату України [3]

Тому, на наш погляд, першочерговим завданням для України є диверсифікація промислового виробництва. Саме економічна криза дає можливість здійснити реструктуризацію національної економіки та створити умови для забезпечення нової якості економічного зростання за рахунок інтенсивних чинників і, перш за все, реалізації інноваційної моделі розвитку країни.

Особливу роль у забезпеченні сталого економічного розвитку відіграють інвестиції. Масове оновлення основного капіталу є необхідною умовою виходу економіки з кризи. Інвестиційна активність у національній економіці має безпосередній вплив на економічне зростання, високий її рівень спричиняє зростання ВВП як у цілому, так і на душу населення. За підрахунками фахівців, загальна потреба в інвестиціях для структурної перебудови економіки України становить від 140 до 200 млрд дол., а щорічна потреба в інвестиціях – від 30 до 40 млрд дол. Водночас, якщо у III і IV кварталах 2012 року реальний обсяг інвестицій в основний капітал зменшився відповідно на 6,9 та 7,5%, то у II кварталі 2013-го – уже на 19,7% [3]. Загалом низький рівень інвестиційної активності в Україні особливо загострився в умовах світової фінансової кризи і був зумовлений такими чинниками, як високий рівень зовнішнього боргу, загострення фінансової та іпотечної криз, нестабільність інвестиційної активності, відплив капіталу, високий рівень дола-

ризації економіки, спекуляції на фінансовому ринку України, збільшення тіньової економіки тощо.

Важлива роль в організації інвестиційної діяльності належить державі, яка в умовах браку фінансових ресурсів у приватних інвесторів має проводити активну інвестиційну політику і сама ставати інвестором. Спрацювання основних фондів досягло критичної позначки – 70%, половина промислового устаткування ще кілька років тому вичерпала свій ресурс і має вік у 20 і більше років. Разом з тим структура інвестицій за джерелами фінансування свідчить про несуттєву роль держави в інвестиційній діяльності в Україні (2009 р. – 4,3%, 2010 р. – 5,2%, 2011 р. – 6,5%, 2012 р. – 5,4%, 2013 р. – 2,2%) [3]. За таких умов здійснити структурну перебудову національної економіки неможливо, що призводить до подальшого погіршення макроекономічної ситуації у країні.

Як свідчить досвід країн із розвинутою ринковою економікою, необхідною умовою виходу з кризового стану і стійкого економічного зростання є збільшення реальних доходів і споживання населення, стимулювання споживчого попиту. Заходи щодо обмеження заробітної плати в Україні призвели до скорочення особистого споживання та особистого сукупного попиту, що відповідно скоротило пропозицію і виробництво товарів і послуг. Аналіз пропорцій формування ВВП за доходами свідчить, що проблема скорочення особистого попиту зберігається й негативно впливає

на економічний розвиток. Причому слід зазначити, що у грошових доходах населення високорозвинених країн значну частину становлять інші доходи, такі як доходи від володіння власністю, відсотки на заощадження, дивіденди на цінні папери тощо. В Україні ж у структурі доходів населення переважають заробітна плата і соціальна допомога (разом майже 75%), а доходи від власності становлять лише близько 5% [3]. У структурі видатків значну частку займають придбання товарів та послуг (майже 80%). Заощадження, які потенційно могли би стати інвестиціями, становлять лише 3,4% (за I кв. 2013 р.) [3].

У результаті монетарної політики, за якої хибним пріоритетом залишається жорстке регулювання валютного ринку, зменшення реальних доходів населення відбувається на тлі дефляції – за підсумками 2013 року вона становила 0,6% [3]. Дефляція може призвести до так званої «дефляційної спіралі» – самопідтримувального процесу, за якого падіння економіки викликає дефляцію, яка, у свою чергу, викликає подальше падіння національної економіки й іще більше зниження цін. Результатом цього стане неконтрольований обвал національної грошової одиниці, зовнішній і внутрішній дефолти, падіння банківської системи й різке зниження соціальних гарантій.

Спад економічної активності позначився на званні попиту на працю. В Україні 2013 року рівень безробіття перебував на рівні 1,6% [3]. У той же час, за даними Міжнародної організації праці (МОП), безробіття в Україні сягнуло близько 9%. До основних причин безробіття належать: обмеженість попиту на товари і послуги, що спричиняє згортання виробництва; нерівномірність розвитку продуктивних сил у національному господарстві, що зумовлює низький рівень залучення трудових ресурсів до виробничого процесу, тощо.

У результаті погіршення макроекономічних показників зменшуються й доходи бюджету: у січні – серпні 2013 року доходи бюджету впали на 1,3% до суми, що надійшла за аналогічний період попереднього року [6]. Зменшилися надходження від основних податків, що забезпечують дві третини бюджетних доходів, – на 1,1% зменшилися надходження від податку на прибуток підприємств і на 2,5% – від ПДВ. Ураховуючи, що план за десять місяців 2013 року за загальним фондом бюджету передбачав збори доходів в обсязі 256,6 млрд грн, то загальне недовиконання становило 15,2 млрд грн, тобто план виконано лише на 94,1%. Водночас збільшуються витрати бюджету (на 7,7%) і зростає його дефіцит.

Дефіцит бюджету за підсумками 2013 року досяг 5,6%. З урахуванням цих факторів і дефіциту рахунку поточних операцій, який 2013-го становив близько 8,1%, зростатиме державний борг. За офіційними даними, за січень – жовтень 2013 року сума державного і гарантованого державою боргу України збільшилася на 4,342 млрд дол., або на 6,73%. Отже, якщо 2012 року державний борг був на рівні 72% ВВП, то 2013-го він зріс до 78%, у результаті чого 2014 року Україні потрібно буде виплатити 17,4 млрд дол. лише тільки для обслуговування зовнішнього боргу [6].

У структурі державного боргу найбільшу частку за заборгованістю посідають облігації внутрішніх (ОВДП) і зовнішніх позик України. У 2013 році державні запозичення становили 150,510 млрд грн при запланованих 138,850 млрд грн (102,55 млрд грн були запозичені на внутрішньому ринку, 47,96 млрд грн – на зовнішньому). Обсяг державних запозичень на 2014 рік прогнозується в сумі 151,900 млрд грн (що на 22,5 млрд грн більше від плану на 2013 рік), у тому числі: зовнішні запозичення – 37,0 млрд грн (або на 435 тис. грн більше від плану на 2013 рік), внутрішні – 114,9 млрд грн (або на 22,1 млрд грн більше від плану на 2013 рік). Таким чином, зовнішні запозичення 2014 року становитимуть 24,3% від загального обсягу надходжень, а внутрішні – 75,7% [6].

Слід наголосити, що в портфелі НБУ є найбільша частка ОВДП – 59% [7]. За таких обставин змінюються одні джерела доходів іншими. Основним джерелом стає НБУ, який перераховує кошти до держбюджету. Якщо 2011 року перерахування становили 8,2 млрд грн (це становило приблизно 3,1% від загального обсягу доходів), то за підсумками 2012-го обсяги сягнули 23,6 млрд грн, або 6,8% від отриманих доходів. За жовтень 2013 року очікувалось, що НБУ перерахує до бюджету 1,4 млрд грн, проте обсяг становив 4,1 млрд грн, що у 2,9 раза більше від плану [7].

Стійке зростання обсягу державного і гарантованого державою боргу є вкрай негативним як для фінансової сфери, так і для національної економіки загалом. Тому потрібно реформувати політику у сфері стратегічних напрямів бюджетної, грошово-кредитної, валютної політики. Сьогодні український уряд здійснює політику відстрочення погашення платежів за кредити Міжнародного валютного фонду або погашає їх новими кредитами, тому політика реструктуризації боргу, перенесення строків оплати не розв'язує проблем обслуговування державного боргу, а навпаки – посилює їх.

У результаті цього вартість кредитних дефолтних свопів України (credit default swaps), які є орієнтиром вартості страхівки від дефолту, піднялася до рекордного рівня, імовірність дефолту країни за держоблігаціями оцінюють у 53,3%. Наслідком цього стало зменшення рейтингу України за національною та іноземною валютами до рівня В- та погіршення прогнозу за рейтингами до «негативного» зі «стабільного». Зниження рейтингів показує зростаючу слабкість зовнішнього фінансування і стиснення можливості держави залучати кредити в іноземній валюті для рефінансування виплат зовнішнього державного боргу в наступні роки. У результаті цього міжнародні резерви і надалі знижуватимуться з теперішнього низького рівня, що значно погіршить стан національної економіки.

Найкращим із методів скорочення державного боргу є зростання обсягів експорту товарів та послуг, які сприяють надходженням грошової маси у країну, як результат – надходжень до бюджету. Проте відбувається зменшення й експорту товарів та послуг – у II кварталі 2013 року на 14,4%. Найбільше скорочення відбулося в експорті продовольчих товарів (-27,1% у річному вимірі), що було зумовлено зменшенням

обсягів експорту зернових культур на 45% [4, с. 14]. Отже, ураховуючи скорочення експорту товарів, така перспектива в найближчому майбутньому для нашої країни є малоімовірною. Таким чином, в Україні відбувається заміщення впливу традиційних фіскальних механізмів на інші, що, урешті-решт, призводить до викривлення державної економічно-фінансової політики, а це негативно впливає на стан національної економіки.

Негативним фактором є також зменшення золотовалютних резервів країни – у листопаді 2013 року вони зменшились на 8,9%, до 18,791 млрд дол. [7]. На негативну динаміку міжнародних резервів в основному впливали виплати за облігаціями державної позики (лише в листопаді 2013 року 578 млн дол. Міжнародному валютному фонду за програмою «стенд бай» у розмірі 955 млн дол.). У результаті чого лише за січень – листопад 2013-го міжнародні резерви країни скоротилися на 23,4% (на 01.01.2013 вони становили 24,546 млрд дол.).

Негативний інвестиційний клімат призводить до того, що в Україні другий рік поспіль спостерігається падіння обсягу прямих іноземних інвестицій (ПІІ). У другому кварталі 2013 року обсяг ПІІ в Україну скоротився вперше з першого кварталу 2010-го [3]. У цілому, згідно з даними Украстату, обсяг внесених в Україну прямих іноземних інвестицій у формі акціонерного капіталу до початку вересня 2013 року становив 56,6 млрд дол., або 12,4 дол. на душу населення, що в рази менше за інші країни. Водночас, загальний обсяг прямих інвестицій (акціонерного капіталу і боргових інструментів), направлених з України в економіку країн світу, за 2013 рік становив 6 млрд 772,3 млн дол. Серед яких на Кіпр було направлено майже 90% (5 млрд 371,28 млн дол.) [3]. Ураховуючи, що основним інвестором України є теж Кіпр (33,1%), то це свідчить про високу вірогідність українського походження іноземних інвестицій. У результаті за перше півріччя 2013-го іноземні інвестори вклали в економіку країни 2,615 млрд дол., але одночасно вилучили 2,186 млрд (негативна курсова різниця становила 0,092 млрд дол.).

Залученню інвестицій в Україну заважає низький рівень захисту прав власності, оскільки щоб іноземні інвестиції йшли в ту чи іншу країну, необхідна гарантія їх повернення. Крім загального несприятливого інвестиційного клімату в Україні, залучення інвестицій у галузь перешкоджають недосконале законодавство, зарегульованість ринку, недостатня прозорість бізнесу. Ще одним фактором, що стримує інвестиції в економіку, є високі процентні ставки за кредитами, оскільки в Україні існує досить жорстка і закрита валютна політика, яка призводить до недовіри до гривні і непрогнозованості її курсу в майбутньому [2].

Ще одним чинником, що впливає на обсяги золотовалютних резервів, є кон'юнктура світових ринків. Утім, навіть у разі значного зростання прибутків від експорту, у випадку вітчизняної економіки, можна не розраховувати на пропорційні зрушення у бік позитивного сальдо торговельного балансу, а значить і на збільшення міжнародних резервів. Однією з причин цього є велике значення граничної схильності до імпорту українців, тобто в разі зростання доходів населення його витрати на купівлю імпортованих товарів і послуг значно зростають. До того ж розрахунки за значною частиною імпортованих товарів проводяться в доларах США, що означає постійне підвищення тиску на доларову частину валютних резервів, навіть в умовах поліпшення стану торговельного балансу в майбутньому. Це також знижує здатність НБУ як органу, що відповідальний за формування золотовалютних резервів, до їхньої структурної диверсифікації та змушує тримати значну частину резервів саме в доларовому еквіваленті, що, з огляду на останні події у США, створює серйозні ризики, пов'язані з можливим зниженням вартості долара, а також сприяє дії механізму «імпортування інфляції». Водночас, банківський сектор лише опосередковано може впливати на підтримку експортних галузей, отже, розв'язання проблеми від'ємного сальдо зовнішньоторговельного балансу є, перш за все, завданням реального сектору національної економіки.

Крім того, на резервах позначаються постійні валютні інтервенції НБУ, які здійснювалися для згладжування курсових коливань на міжбанківському валютному ринку України. У той же час, з урахуванням економічних ризиків, що постійно збільшуються, і враховуючи структуру, золотовалютних резервів резервів НБУ вистачить лише на кілька місяців для забезпечення підтримки валютного курсу (на рівні у 8,15–8,20 гривні за долар).

Висновки. Таким чином, аналіз національної економіки свідчить про те, що на даний час з'являються істотні ризики через досить слабкі фінансові показники економіки України, а отже, і можливості падіння обмінного курсу та посилення економічної нестабільності. Сучасний напрям діяльності НБУ щодо підтримки стабільності національної грошової одиниці потребує постійних інтервенцій на валютному ринку шляхом продажу іноземної валюти комерційним банкам, що видається неможливим з огляду на критично низькі обсяги золотовалютних резервів на теперішній момент часу. Отже, перспективами дальших досліджень є розробка механізмів реформування системи державного регулювання, що має стати запорукою виходу з кризового стану в умовах рецесії національної економіки.

Список використаної літератури

1. Геець В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / Валерій Михайлович Геець ; НАН України. Інст-т екон.та прогнозув. – К., 2009. – 864 с.
2. Влада і бізнес мають різні погляди на інвестиційний клімат України (21 жовтня 2013) // <http://tyzhden.ua/News/91958>.
3. Державна служба статистики України // <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Макроекономічний огляд // http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58040.

5. Малютин А. К. Модель кризисного состояния экономики (пример Украины) // Бизнес Информ. – 2012. – № 5. – С. 58–61.
6. Міністерство фінансів України // www.minfin.gov.ua.
7. Національний банк України // <http://www.bank.gov.ua>.
8. Emerging Market Opportunity Index / Grant Thornton // <http://www.grantthornton.ua/en/home.html>.

Summary. The purpose of article is definition of the main tendencies of development of the national economy, problems and prospects of its development. On the basis of research of statistical information, the key macroeconomic parameters of development of economy of Ukraine are analyses.

As a result of research it was opened the reasons of falling of the GDP of Ukraine in 2012–2013, consequences of it for real and financial sectors. The analysis of national economy testifies that now there are essential risks because of enough weak financial performance of economy of Ukraine and possibilities of falling of an exchange rate and strengthening of economic instability. Modern activity of the NBU on maintenance of stability of the national monetary unit demands continuous the interventions in the currency market in the form of sale of foreign currency to commercial banks, it is represented impossible, considering critically low volumes of gold and foreign exchange reserves at the moment time. So, perspectives of further researches are development of mechanisms of reforming of the system of the state regulation which has to become pledge of an exit from a crisis state in the conditions of recession of national economy.

Keywords: national economy, economic growth, recession, gold and foreign exchange reserves, investments, budget deficit.